

Jovan Sterija Popović

200 godina
od rođenja i
150 godina
od smrti



TEATRON



Културно
наслеђе
Србије

SCENARIO

S

T



Teatron & Scena



T scena

teatron
S

SADRŽAJ

- 5** Uvodnik
- 7** Desimir Tošić, Jovan Sterija Popović u današnjici
- 11** Rambo Amadeus, Rodoljupci, treći milenijum
- 15** Čedomir Antić, Umetničko, lično, pravedno
- 19** Dragan Babić, Fema Nova
Mrđan Bajić, I
- 23** Laslo Blašković, Bez romana
- 29** Branko Dimitrijević, Neveselo voskresenije Sterijino
- 33** Vojin Dimitrijević, Serbian Truth ili Dosadni Arsenije Gavrilović
- 45** Biljana Dojčinović Nešić, „To kod mene uvek mora biti miko fo”:
ženska realnost kao konstrukcija u Sterijinim komedijama
- 51** Miša Đurković, Sterija i ideja liberalnog nacionalizma:
lik Gavrilovića u komediji *Rodoljupci*
- 59** Vladislava Gordić Petković, Žurnal i Šanel: ženska kulturna revolucija
u *Pokondirenoj tikvi*
- 63** Branislava Ilić, Šta žena ženu u Srbiji pita dok Steriju čita
- 73** Saša Ilić, Rodoljupci na Trgu heroja
Predrag Koraksić, II
- 81** Vesna Kukić, Univerzalni duh Sterijine klasike
- 89** Tijana Mandić, Tabu na nežnost
- 97** Predrag J. Marković, Istorijska pozadina *Rodoljubaca*
– uticaj velike istorije na „privatnu povescicu”

- 103** Igor Marojević, Ko s narodom...
- 109** Novica Milić, Rodoljupci i njihovi govori
Mira i Dušan Otašević, III
- 121** Teofil Pančić, Ružičić forever: poetika burmutice
- 125** Zoran Paunović, Kolači i pivo, šešir i gitara, zločin i kazna
- 131** Nebojša Popov, Sloboda i smeh
(Udeo Sterije u oblikovanju srpske kulture)
- 143** Jovan Popović, Jovan Sterija Popović – naš savremenik
Mileta Prodanović, Ogledalo IV
- 147** Nikola Samardžić, U dugom trajanju istorijskog vremena
- 153** Ivana Stefanović, Pesnik na konkursu kod kompozitora
ili kako kompozitor čita
- 159** Bojana Stojanović Pantović, Maske identiteta kod Sterijinih junakinja
- 165** Lazar Stojanović, Pisanje za fioku
- 171** Miroslav Timotijević, Praznične predstave Jovana Sterije Popovića
i reprezentativna kultura
u vreme kneza Aleksandra Karađorđevića
- 179** Srbijanka Turajlić, (Ne)milobruke
- 185** Sreten Ugričić, Očiglednosti
Čedomir Vasić, V
- 191** Vule Žurić, St(e)rija

Napomena: rimskim brojevima

I-V u sadržaju su označeni likovni prilozi autora

Nikola Samardžić

U dugom trajanju istorijskog vremena

200 godina
od rođenja
100 godina
od smrti



Prosvetiteljsko opredeljenje koje je Sterija isticao u epohi romantizma otkriva njegovu potrebu da u srpskoj kulturi nadoknadi ogromnu prazninu. Privlačilo ga je svako istorijsko vreme koje je poznao, bio pažljivo zagledan u svoje savremenike i jednako su ga brinuli prošlost i budućnost. Zaokupljen nepoznicama prošlosti, pokušavao je da ukaže na nove puteve budućnosti. Njegovo prosvetiteljstvo podrazumevalo je i ruganje karakterima koje je, svuda oko sebe, smatrao tipičnim i prepoznatljivim.

U savremenicima je otkrivao, istovremeno, iracionalne crte i podmukao, levantski karakter, jednu opsednutost utilitarističkim poremećajem u rezonovanju i ponašanju koje, rado manipulišući predanjem, zatvara, u dužem trajanju, svaku perspektivu budućnosti. Pronicljiv i prodoran, uspeo je da izbegne pedagoški ton koji bi ugasio njegove poruke, inače snažne i dovoljno jasne. (Pedagogija je, u srpskoj kulturi, obično sopstvena suprotnost, da bi revolucije znanja i obrazovanja pedagoški diskurs ionako učinile arhaičnim.) Svestan prosvetiteljske uloge, Sterija je ostao ozbiljan i promišljen i kad je pisao komedije. Neposredne poruke, kojih se nije klonio, provlačio je poučno i ubedljivo.

Sterija kao da je osećao da je prosvetiteljsko nasleđe nedovoljno jasno. U srpskom kulturnom prostoru ono je nastalo na izveštačenom jeziku, već lišenom ozbiljne upotrebne vrednosti, čije je mesto, zahvaljujući Vukovoj reformi, zauzimao stvarni govorni izraz. Taj jezik je prodirao, pre svega, kao posledica migracija, procesa koji je takođe pripadao epohi prosvetiteljstva. Otpor istorijskoj stihiji, koji je prihvatao i Sterija, udaljavajući se, u docnijim godinama, od Vuka i vukovskog racionalizma, tada je, u građanskoj svakodnevnici, bio uzaludan, i lišavan osnova onom dinamičkom kojom se govorni jezik razvijao u književnosti i zvanim ustanovama.

Sterija se sudarao i s palanačkim naravima društva koje je trebalo da se modernizuje i emancipuje na marginama velikih kultura – turske, austrijske i mediteranske – koje su uglavnom zamirale ili hibernirale kao ubedljivo drugorazredne. Provincija provincijâ, nova i sve slobodnija Srbija, koja je trebalo da postane predmet Sterijinog prosvetiteljstva, bila je uporno neosetljiva na njegove poruke, racionalne i dobronamerne. Mala, siromašna, pretežno seljačka i nepismena autonomna kneževina, neposredno je po-

tekla iz oslobodilačke pobune, prvog od devetnaestovekovnih nacionalnih pokreta koji je jasno osporio legitimistički poredak „starog režima”. Međutim, srpska revolucija svoj politički karakter nije uspela da savremenicima, niti sebi samoj, saopšti jasnom idejnom semantikom. Taj karakter ona je trebalo da ispuni sadržajima kojima je predmoderna srpska istorija oskudevala. Dositej, uostalom, nije ostao usamljen samo u svom vremenu. Nastavljajući njegovim tragom, Sterija je smatrao da su vrednosti koje je crpeo iz osnova evropske modernosti ne samo korisne nego i, za njegove savremenike, vaspitne i poučne. Verovao je da se nacionalno oslobođenje sastoji i od preispitivanja, opšteg, naročito samooslobađanja, od napuštanja zabluda, od prilagođavanja, od, konačno, odustajanja od pseudoistorijskog cinizma koji ometa



uzajamno sporazumevanje društvenih slojeva i političku evoluciju koja bi doprinela stvarnoj, dubinskoj emancipaciji novih ideja. Samo naizgled posrpan, Sterija je bio jednako nemilosrdan u odnosu na javni politički karakter i na mentalitet svakodnevice, naročito njenih pojedinačnih arhetipova. Ali o snazi njegovih poruka kao da dovoljno svedoči njegovo uporno, dugo trajanje, istorijski angažovano i opominjuće.

Svoj naročiti, lični identitet Sterija je izgradio, kakav je rođenjem ponikao, poniranjem u epohu prosvetiteljstva i klasičnim obrazovanjem. Poreklom i znanjem, u rovitoj sredini koja se kolebala u odnosu na opšte vrednosti koje je trebalo prihvatati, Sterija je bio dovoljno naročit. Zahvaljujući porodičnom poreklu, Steriji je bila bliska i rasprava o novom zajedničkom identitetu. Legitimizaciji grčko-cincarske komponente u srpskoj nacionalnoj strukturi on je, ipak, sasvim neobično, doprineo istim sarkazmom, kojim je, u *Tvrđici*, podvukao jedan sitan, kratkovidni karakter, kao opipljiv element tradicionalne levantske gradske kulture i njenih mentaliteta. To je učinio više nego prvobitnim, početničkim klasicizmom kojim je ukazivao na svoje obrazovanje, poreklo i privrženost grčkom antičkom nasleđu i savremenoj, revolucionarnoj nacionalnoj ideji. U međuvremenu je, naročito od pokretanja velikih migracionih masa, uključivanje Grko-Cincara u društvo i institucije doprinosilo njihovom utapanju u jedinstveni amalgam, dok su nji-

hova znanja i iskustvo doprinosili izvesnosti stvaranja jezgara građanskog društva. Cincari su omogućili i vezivanje oslobodilačkog nacionalizma za začetke državne strukture, u kojoj su dobijali značajno mesto, shodno svojim sposobnostima, koja je odmicala u sticanju nezavisnosti i mesta u međunarodnim odnosima. U skladu sa svojim potrebama i interesima, novi gradski sloj bio je bliži ideji modernizacije, u njemu se jasnije ocrtavao idejni i kulturni prelom generacija, ali je Sterija bio više sklon da, u opštem kontekstu, podvuče njegovu odgovornost.

Takođe oslonjeno i na njegovo porodično poreklo, Sterijino klasično obrazovanje moglo je da u srpskoj kulturi, u odmaklom vremenu, odredi neku vrstu istorijskog oslonca na antičko predanje. Istraživanje, reminiscencija, reinterpretacija antike ušla je u osnove evropske modernosti, koja bi se mogla čitati i u svetlosti kontinuiteta klasicizama, od renesanse do romantizma. Do njegovog vremena. U tom smislu, Sterija je mogao da preuzme iskustva postotomanskog grčkog nacionalizma.

Sterijin klasicizam oslanjao se i na klasicističku epohu koja se, na Zapadu, razvijala gotovo uporedo s baroknom. Skerlić mu je, možda, strogo prebacio da preterano oponaša Molijera. Jer, trebalo bi da je korisniji molijerovski sarkazam od Sterijine sklonosti da preslikava molijerovske motive. U svakom slučaju, u svetlosti potreba Sterijinog vremena, balkanski

mentaliteti zasluživali su oštre poglede koji bi dopirali iznutra. Balkanom i Levantom su se, u tom smislu, više bavili strani posmatrači, putopisci, diplomate, uhode, avanturisti, namerni ili slučajni posetioči, svejedno, ali oni su, bez naročite razlike, bili mahom zabavljeni neobičnim karakterima koje su tumačili u svetlosti autentične ljudske prirode, ali i viševekovne kolektivne mentalne i svake druge zapuštenosti. Ako bi se tragalo za primedbama njegovom podsmehu, one nisu u grubosti, možda ni u preteranosti, koliko u sklonosti da odveć uopštava. Naročito bi mogao da zasmeta pedagoški trud, koji je unosio vođen potrebom da edukuje, ispravlja i vaspitava. Inače su se u Steriji prelamale pobude prosvetljenog utilitarizma i romantičarskih uverenja, da je potrebno svoje savremenike podučavati i oplemenjivati. Na tom zadatku ga je, osim savremenika, nimalo slučajno, privlačila istorija koja je za njega, kao neka vrsta spontane, usudne dramaturgije, u sebi sakrivala slojeve ljudskih karaktera i poučnih pojedinačnih sudbina.

Svojom pojavom i porukama Sterija je obuhvatio nekoliko istorijskih epoha. Njegovo sopstveno istorijsko vreme je ionako bilo bogato raslojeno. Istoriji se, isprva, približio svojim prvim romanima, ali bez razgovetnih i zrelih zamisli, zaveden sladunjavom romantikom, ne raspolažući, u tom trenutku, dovoljnom erudicijom. Verovatno ga je povukao romantičarski patos čitalaca kojima nije morala da odgovara razložna i trezvena istorijska interpretacija. I dok je, ipak, relativno rano objavio svoje besmrtno komedije, i *Roman bez romana*, „najbolje godine” posvetio je istorijskoj drami. Mada mu je Škerlić uporno prebacivao, da je u njima sačuvao mnogo romantike, sentimentalnosti i pozorišne izveštačenosti, istorijske drame smeštaju Steriju u važan tematski kontinuitet, u njegovom ugledanju na Šekspira, dok je u emotivnom i dramaturškom pristupu bio bliži Šileru. Tu bi se Ste-

rija mogao približno postaviti na, inače verovatno nepostojeće, mesto odocnelog, ali dovoljno ubedljivog srpskog Servantesa.

Sterija je bio dovoljno obazriv da ličnosti oslobodi uslovljenosti stvarnim istorijskim vremenom. Njihova sudbina više zavisi od karaktera i zamišljenih međusobnih odnosa. Poput Šilera, Sterija se nije klonio aktualizovanja istorije. I više od toga, njegovi dramski komadi, proistekli iz naravi tekućeg vremena, poneli su odlike opšteg i bezvremenog, zadržavajući simbolična svojstva u dugom vremenskom trajanju. Sterija je, u izvesnom smislu, mogao istorijski da misli i da to mišljenje stavi u službu svojih poruka sadašnjosti i budućnosti, drugim rečima, razmatrajući prošlost „kao jedinu pouzdanu osnovu i savremenog i budućeg života”.

Podzemlja prošlosti nagoveštavaju tamne strane budućnosti. Sterijini karakteri su snažni, za Škerlića malo preterani. Sterija je bio svestan dugog trajanja naravi i, u tom smislu, promišljen u svom racionalizmu, pretpostavljajući ga, katkad, umetničkoj čistoti. I kao da to nije smatrao dovoljnim, imao je potrebu da dublje zaviri u podzemlje vremena. Priznavao je da je revnosno čitao, sakupljao i beležio. Jednom prilikom zapisao je da je „povestnica srbska tamom prekrivena, podatci rastureni i zamršeni”. Ne samo da je ukazao na odstranjivanje neosnovanih i lažnih činjenica, on kao da je pozivao na pisanje nove, verodostojnije, modernije sinteze koja će pojedinosti zanemaritu u korist opštih i preciznih uvida. Ali je, umesto pregleda celine srpske prošlosti, koji je trebalo da postane savremena interpretacija istorije Jovana Rajića, napisao nekoliko analitičkih rasprava u kojima ima pretežnih kritičkih i racionalnih elemenata.

Zamišljena Sterijina reinterpretacija Servantesa naročito je izričita u *Romanu bez romana*, gde se narugao piscima koji su zloupotrebljavali istorijske motive kako bi čitaocima prikazali izveštačeni svet svoje tan-



ke uobrazilje. U jednoj uporednoj, i nesporno dominantnoj, ravni stoji njegova kritika konvencionalnog, lažnog, napadnog i autoritarnog rodoljublja. Kao da je najavio, s jednom preciznom karakterologijom, buduću istoriju srpske demagogije, populizma, pervertiranog levičarenja i desničarenja, sumanutih poduhvata, nerazumevanja epoha, njihovih stvarnih sadržaja i zahteva. Svestan nepovoljne društvene, time i svake druge strukture aktuelne Srbije, Sterija se usredsređivao na njene naravi. Na sujetni, neodgovorni egoizam. Na sujetni, neodgovorni nacionalizam koji otkriva nedostatak ljubavi i poštovanja u odnosu na zajednicu, ma kakva ona bila. Nacionalizam kao projekciju egoizma na kolektivni zanos, i lične neodgovornosti na kolektivnu odgovornost. Romantični patriotizam kao okvir prvobitne akumulacije i društvene stratifikacije. Na nezrelu rodoljubivističku infantilnost. Na neprosvećeno, iracionano divljaštvo koje otkriva u svim društvenim slojevima. Na konvencionalnost i oportunitizam koji guše uzajamni diskurs i funkcionalnu smenu generacija.

Sterijini *Rodoljupci* odgovaraju kantovskom promišljanju nezrelosti i kukavičluka. Za njega je prosvećivanje i napuštanje neodgovornosti. Kao da je osećao da srpska moderna istorija nije imala uslova da na vreme upozna i doživi racionalizam i prosvetiteljstvo kao bolne procese sticanja slobode i učenja odgovornosti. Istočni pravoslavni svet ostao je i na marginama crkvene i duhovne reformacije. Srpska kultura nije imala svoju krizu savesti koja bi verovanje i promišljanje verovanja približila modernim revolucijama u mišljenju i znanju, koja bi odgovornost autoritarnih ličnosti i tradicionalnih institucija prebacila na slobodne pojedince i odgovorne službe. Ali, Sterija kao da je osećao da svi gubici, u istoriji, nisu nenadoknadivi, i upravo

je on, nakon Dositeja i Vuka, noseći u sebi prosvetiteljske porive i romantičarsku osećajnost, pretresao ukorenjene naravi, nastojeći da izmeni tokove misli i sadržaj uvreženih vrednosti.

Sterijino prosvetiteljstvo imalo je i dimenziju određenu ličnim konzervativizmom. Dok je u mladosti pisao odu Vuku, poreklo, znanje i samo prosvetiteljsko nasleđe navodili su ga da postane vremenom kritičan u odnosu na njegovu reformu jezika. Dok je nastojao da svoje savremenike pouči i upristoji, vođen izvesnim zamorom ili odustajanjem, kasnije je smatrao potrebnim da snažno opominje. Nekad nadahnut grčkim ustanokom, u dobu razvijenog romantizma i nacionalizma radije je pisao o rodoljubnoj demagogiji. „Racionalist i pesimist”, voleo je da kopa po dubinama ljudske duše, da se bavi čovekom kao zlom životinjom.

Srpska književnost kao da je suviše dugo čekala svog Servantesa. O Steriji bi se na taj način moglo govoriti ne samo zahvaljujući donkihotovskom „antiroantičnom satiričnom” *Romanu bez romana* (koji je „prvi satiričan roman u srpskoj književnosti”). Sterija se okretno, i sâm, kretao i žanrovima i istorijskim epohama. Nasuprot svojoj, valjda, dubinskoj prirodi postao je „prvi pisac komedije u srpskoj književnosti”. „Romantičar u drami i tragediji”, bio je „realist u komediji” (J. Skerlić). I pojam, sam po sebi, dovoljno razumljiv, koji ga je u svakom smislu prevazišao. U svome trajanju zasenio je sebe samog. Nalik Servantesu, gospodar vremena, Sterija bi zaključio da ga je nagradilo, upravo, vreme, koje ga je, kao svakog, preteklo, ali izrekavši presudnu reč u njegovu korist.

*Autor je istoričar iz Beograda
i profesor Filozofskog fakulteta;
član je Predsedništva
Liberalno demokratske partije*



TEATRON

Časopis za pozorišnu umetnost
Broj 134/135
Godina XXXI
YU ISBN 0351-7500

Izdavač:
MUZEJ POZORIŠNE UMETNOSTI SRBIJE
Beograd 11 000
Gospodar Jevremova 19
e-mail: mpus@eunet.yu
www.theatremuseum.org.yu

Glavni i odgovorni urednik :
Ksenija Radulović

Urednik izdanja:
Ivan Medenica

Uredništvo:
Ognjenka Milićević
Vladimir Stamenković
Nenad Prokić
Anja Suša

Sekretar redakcije:
Slobodan Obradović

Grafičko oblikovanje:
Ljubomirova & Tatjanin

Dizajn korice:
Tatjana Simonović Ljubomirova

Jezička redakcija:
Ljubica Marjanović

SCENA

SCENA, YU ISSN 0036-5734
časopis za pozorišnu umetnost
NOVI SAD
Broj 1
Godina XLII

UREDNIŠTVO

DARINKA NIKOLIĆ
(glavna i odgovorna urednica)

SVETISLAV JOVANOV
ALEKSANDAR MILOSAVLJEVIĆ
KSENIJA KRNAJSKI
MAJA PELEVIĆ

Sekretar redakcije
VESNA GRGINČEVIĆ

Izdaje: Sterijino pozorje, Novi Sad
Za izdavača: Miroslav Radonjić, direktor

Adresa redakcije:
Sterijino pozorje – „Scena”
21000 Novi Sad, Zmaj-Jovina 22/1

Telefoni: 021/6612-485 (redakcija) i 451-273 (prodaja)
Faks: 021/6615-976
E-mail: scenans@EUnet.yu
<http://www.pozorje.org.yu>
Žiro-račun: 840-150668-47
Rukopisi se ne vraćaju.

Realizaciju ovog broja pomogli:

*Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije
Grad Novi Sad - Gradska uprava za kulturu
Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu*

Štampa i povez Alfagraf,
Petrovaradin, Reljkovićeve 20

Tiraž: 700 primeraka
Štampanje završeno maja 2006.



TEATRON & SCENA

Jovan **Sterija** Popović

200 godina
od rođenja i
150 godina
od smrti

